

Vitákból épülő monográfiák

FERENCZI LÁSZLÓ ÚJABB KÖNYVEIRŐL

1. Én Kassák Lajos vagyok

Ha valaki meg akarja ismerni századunk első felének magyar irodalmát, vitáival, mozgalmaival, problémáival együtt, tekintse át a Babitscsal és a Kassákkal foglalkozó írásokat. A kettő kiegészíti egymást. A Babits-recepciót még nem írták meg, Kassák fogadtatását Ferenczi László gyűjtötte egybe a Móra kiadó *Kozmosz Könyvek* sorozatában, *Én Kassák Lajos vagyok* címen megjelent könyvében. Úttörő vállalkozás, amely mindjárt kitűnő teljesítmény. Nagyszerű esszé, amely egyben a század első felének irodalomtörténetét is adja, hazai és világirodalmi kitekintést. Példája ez a könyv annak, hogyan lehet egy irodalomtörténeti munka filológiaiilag megbízható, pontos, ugyanakkor olvasmányos. Adatok vibrálnak szemünk előtt, szinkronban olvasunk az egész európai irodalomról, sőt művészetéről, mégis bárki megértheti; magyarázatai és a melléjük idézett szemelvények azok számára is eligazítóak, akik alig-alig olvasnak irodalomtörténetet, de meglegedett figyelemmel követheti a szakember is, hiszen eddigi ismeretei másféleképpen szikráznak össze a szeme előtt, és bizony sok új ismerettel is gazdagodhat. Persze ez az információáradat nem felesleges adathalmozás, hanem szükséges összefüggés-rendezés. Bevallom: ismertem a könyvet kéziratkorából, láttam korrektúráját is, mégis valódi gyönyörűséggel olvasom. Azzal az örömmel, amellyel valaha Babits meg Szerb Antal irodalomtörténeteiből diákkoromban tájékozódtam az irodalom világában. Az utóbbi évek meggyőzhetek már, hogy van színvonalas és értékes magyar esszé az újabb nemzedékek termésében is. Ferenczi könyve arról győz meg, hogy újjászületett az *esszémonográfia* is, — legalább azon a szinten, ahol pár évtizeddel ez-előtt kényszerűen abbamaradt Sótér Jókai-könyve és Bóka József Attila-bemutatása után.

Ferenczi könyvében magára vett egy formát, amelyet a Móra—Kozmosz kiadó évek óta alakítgat. Kerete: egy-egy író portréját a róla életében írott kritikák montázsából összeállítani. Ha szigorúan vesszük, Ferenczi könyve a Kassákról szóló kritikák breviáriuma. Idéz és magyaráz. Csakhogy ő hozzávesz egy újabb momentumot: nem csak a másoktól származó kritikákat szóltaltatja meg, hanem Kassák önértelmezéseit is. És ezzel megelevenedik az egész kötet: a viszonyítások olyan rendszerét tudja megteremteni ezáltal, hogy végül is élő alakjában jelenik meg az író. Előttünk formálja pályáját és emberi alakját. Mert Kassák nemcsak nagy író-művész-költő és még ki tudja mi, hanem a világ egyik legnagyobb taktikusa is.

Az irodalom története mindig is az eltalált pillanatok által határozódik meg, a korszakokat jellemző művek valamilyen anekdotikus történetet is rögzítenek a tudatban. Az izmusok vezéregyéniségei ezeket a jeleneteket permanenssé tudták tenni. Életükben nemcsak egy nagyjelenetük van, hanem állandóan megújulva, a legjobbkor tudnak ismét megszólalni. Vagy éppen elhallgatni. Így Kassák is. Például: amikor indul, a teljes irodalmi-társadalmi élet várja a negyedik rend, a munkásság képviselőjét az irodalomban is — ő ezt tehetséggel, hatásosan beteljesíti. Majd: a Nyugat is szinte felkészül az avantgárd befogadására, „kémei” már elindulnak Párizsba, de a kitörő világháború internáló fogságba zárja őket. Kassák — sokféle-képpen előadott — nyugati útján olyan helyekre, környezetekre láthatott rá, ame-

lyekkel a Nyugat kijáró írói-költői nem is találkozhattak. Kassák gyűlölt-szeretett társa, Szittyá Emil hazalátogatása hatására megelőzheti a Nyugatot a háború kezdetén: pártot üt, tábort szervez, mozgalmat — és a lehangosabban újjal, a Nyugattal száll szembe. Mire megkapja a várt ellentámadást, épp Babbitstól: másra sem volt szüksége, ezzel a Nyugat biztosítja a propagandát számára. Folytassam? Olvasuk Ferenczi krimijét. Mert az irodalom iránt érdeklődők számára van olyan izgalmas ez a könyv!

Azt írtam: filológiaiilag pontos. Mégis sokan megsértődhetnek — hallottam is nem egyről —, akik nem szerepelnek benne. Mert nem teljességre törekszik a nevekkel illetően, de teljességet ad a *tendenciákat* tekintve. Minden típusú kritikából a legjellegzetesebbet, a legmarkánsabbat választotta ki. Ennél jobban legfeljebb azok sértődhetnek meg, akiket idéz. Mert bizony Kassák mindig is vihart kavart, a nehezen értők mindig többen voltak, és még a megértők is sokszor mennyire melléértők lehetek. Ki szereti visszahallani idővel érvénytelenné váló, mégis kordokumentum értékű szavait? Magam is jobban szeretem olvasni Kassák válaszlevelét (amelyet a Jelenkorban adtam közre születésének centenáriumán), mint a Ferenczi által közölt és méltatott valahai írásomat.

Ugyanakkor igazságot is szolgáltat Ferenczi. Ki emlékszik még Kunszeri Gyula nevére? Legfeljebb a következetes antifasiszta *nevének emléke* ha él, meg mostanában figuráját Szentkuthy idézte fel emlékező beszélgetéseiben: tanártársa volt. Ferenczi idézi éppen őt: mert „rövid könyvismertetése tömörsége és gondolatgazdagsága miatt nemcsak a Kassák-irodalom, hanem általában a recenzió műfajának kiemelkedő teljesítménye”. (*Móra—Kozmosz, 1987*)

2. A remény zuhatagja

Addig húztam-halogattam a Kassák-könyvről szóló kritikám befejezését, amíg közben megjelent Ferenczi újabb könyve, *A remény zuhatagja* címen a Móra—Kozmosz *Az én világom* sorozatában *A felvilágosodás változatai* alcímmel. Valójában a francia és magyar felvilágosodás szembesítése. De ha csak ennyi lenne, nem is kapcsolnám a Kassák könyvről szóló írásomhoz. De ez a két könyv *lényegében* összetartozik.

Nem azért, mert Ferenczi kitűnő filológus, aki az anyag nagy terjedelmű és mélységű ismeretében mer nagyvonalú lenni, csak a lényegi összefüggéseket megmutatni. A mellékmondataiból úgyis kiderül, hogy merre ágazhat szét a részletkutatás. (Persze ezekre a mellékmondatokra is nagyon oda kell figyelni, nemegyszer itt mond el olyan fontos dolgokat, melyet mások talán könyvnyi terjedelművé duzasztanának.) A két könyv összefüggése *módszerében* van. Mi itthon hozzá vagyunk szokva a hazai pozitivistá, történelmi megközelítésű irodalomtörténethez, illetőleg az ezt opponáló, a német szellemtörténet különböző változataiban gyökerező filozófiai-módszertani megközelítésekhez. Ezek mellett a Ferenczi írásművészete ötletszerűnek, kapkodónak is tűnhet. Pedig valójában egy szabad szellem összefüggés-kereső viszonyításainak, egy önmaga feltételezéseit kétkedéssel regisztráló kutatónak a vizsgálódásaival találkozhatunk. Tényeket ír le, és rak egymás mellé, sokszor meg-hökkentő éles kontrasztokat rajzolva. De mindig megalapozottan és tárgyyszerűen.

Kiindulása és szemléletének állandó irányítója az a meggyőződés, hogy minden korszak kialakítja a maga divatját, de emellett mindig léteznek ettől eltérő, más irányultságú művek is. Lehet, hogy egy újabb kor éppen ezeket fogja nagyra értékelni. Sőt bizonyos ez, ha irodalomtörténeti távlatból tekintjük, mint a 18. század francia költészetét illetően. Tehát ne prekonceptcióval közelítünk az adott témánkhoz! Mennyi beidegzett sablont hárít félre egy ilyen bekezdéssel, mint amellyel újabb könyve bevezetőjében a 18. század irodalmát jellemzi:

„A 18. században az arisztokrata kultúra virágzik, az arisztokrácia kiváltsága töretlen, és sok országban még a hatalma is az. A 18. századot a polgárság nagy

századának is tekintik. Ebben a században egy új társadalmi osztály lép a színre. Tizenhárom évvel ezelőtt, hogy megnyílik Franciaországban az arisztokrácia nyomására összehívott utolsó rendi gyűlés, amely a polgári forradalomnak lesz a nyitánya, tehát 1776-ban, abban az esztendőben, hogy Amerikában kibocsátják a Függetlenségi Nyilatkozatot és Franklin az új világ követeként megérkezik Párizsba, Angliában létrejön az első munkásszakszervezet. A német utazók meglepődve jegyzik fel, hogy milyen széles néprétegek olvasnak klasszikus irodalmat Angliában. Ez idő tájt alakul ki az angol proletáriróadalom, és hamarosan megjelenik az első világirodalmi rangú munkásköltő is, William Blake, akinek egy sztrájkban is volt valamelyes szerepe.”

Ez a merész összefüggés-keresés, konvencióval szembeni biztonságérzet kiegészítése annak a tudatos bizonytalanságérzetnek, amellyel akkor fogalmaz, ha átvesz irodalomtörténeti sablonokat. Mint például Kassák-könyve következő mondatában: „(Babitsot) ízlése nem hagyja cserben, Kassákot költőnek tartja, csak a többieket nem, és ebben talán még igaza is volt, ha csak Babits ízlése nem hatotta át túlságosan is az utókort.”

Ferenczinek ezek a mondatai állandó figyelemre, önkontrollra készítetnek: vajon igazam van-e, és vajon átvehetek-e kész eredményeket, követhetek-e valamilyen egyirányú „hagyományt”?

Mindenesetre a magyar felvilágosodás költészetéről szóló tanulmánya mindjárt arra készítetett, hogy párhuzamosan kézbe vegyem Weöres antológiáját, a *Három veréb hat szemmel* címűt. És bizony el kell fogadnom, hogy mai szememnek jobban tetszik Kalmár György költészete, mint sok évszázados bálványé. Nem azt mondom, hogy nem kerekedik kedvem vitatkozni Ferenczivel! Hiszen Dayka Gábort pár mondattal elintézve, látom, hogy nem szereti, Ányos Pált, akiről — volt pár év, hogy ő volt a legjelentősebb akkori magyar költő — ugyan többet ír, de még kevesebb szeretettel méltatja. De most nem könyvének irodalomtörténeti koncepciójáról írok, hanem egy esszéista irodalomtörténész módszerét üdvözlöm. A tárgyszerűség nevében gyakorolt nyitottságot. A nem agyonadatolt felkészültséget, amely éppen a lényeges adatok összevillantásával tud meggondolkoztatni, új összefüggések keresésére biztatni, esetleg ellentmondásomat kiváltani.

Elfogult vagyok irányában? Ha egy ihlető munkamódszer üdvözlése elfogultság, nyugodtan vállalom. Számomra Ferenczi módszere azt a bizonyos tertium daturt jelenti. Éppen az elfogultságok leküzdésének kényszerét. Azt a módszert, amelyik még a saját rögeszméinket is megkérdőjelezteti. Nem önmagáért a kétkezésért, hanem éppen a tárgyszerűség nevében. Mert egyetlen kor sem egyértelmű, a korstílus, de még a kordivat sem lehet egyes korszakok meghatározója. A divat ellenében is születhetnek remekművek. Ezekért a tanulságokért, és e tanulságokat megtestesítő mondataiért szeretem Ferenczi könyveit. (*Móra—Kozmosz*, 1988)

KABDEBŐ LÓRÁNT

„A történések a burok: Isten benne ül”

NÁDAS PÉTER: „A BIBLIA ÉS MÁS RÉGI TÖRTÉNETEK”
CÍMŰ KÖTETÉNEK ÜRÜGYÉN

„Szemlélődő embernek születtem; pontosabban, születésem hónapja (október) valamiként az élet és az élet elmúlásának határmezsgyéjére szorította a szemléletemet. Se itt, se ott; közties állapotban élek.”

Nádas Péter nemrég megjelent esszégyűjteményében vall így önmagáról. A fenti sorok azonban nemcsak mostani magatartását jellemzik: érvényesek első műveire is. Első két — ma már gyakorlatilag hozzáférhetetlen — kötetéből a múlt év végén